

LITTERATUR

SVENSK PROSAKONST 1941

Av lektor ELOF EHNMARK, Luleå

Under de år före det nya kriget, som ha betecknats som folkhemmets och det växande välståndets skede, t. o. m. som Sveriges andra storhetstid, avspeglade litteraturen inte mycket av den avundsvärda belåtenhet, som borde ha kännetecknat vårt allmänna sinnestillstånd. Mönsterlandet Sverige, som så många intervjuade utlänningar prisade och tidningspressen så mycket ordade om, tycktes av litteraturen att döma inte rymma några mönstermänniskor. Den diktning, som avspeglade samtiden, var i första hand avslöjande, den skildrade med förkärlek människor, som snedvridits av tvångsföreställningar och psykosor eller som drevos av flyktbegär undan det ombonade och vardagsvana, den sysslade med sönderbristande karaktärer, med det undermedvetnas sprängladdningar, med allt det hotfulla och skrämmande, som fanns under den lugna ytan, den gjorde sig till tolk för det rotlösa, famlande och ödesmärkta i en tillvaro utan fäste. Litteraturens och de övriga källornas vittnesbörd om 1930-talets Sverige förefalla sålunda föga överensstämmande, men fråga är, om det inte var diktarna, som i själva verket sågo tydligast. Våra goda år hade till en icke ringa del sin grund i kapprustningen, och idyllen här hemma kändes av alla, som blickade ut över den närmaste synkretsen, såsom en idyll under åskmoln. När så urladdningen kom, kunde man genast märka, att diktarna hörde till de bäst förberedda. Deras nerver hade härdats sedan länge, de behövde inte råka ut för panik eller riskera att drivas till ytterligheter. I många fall hade de bara att hålla sina positioner och ytterligare befästa dem. Ändå har någonting hänt i den svenska diktens värld, något väsentligt och betydelsefullt. Det märks utan svårighet vid en överblick över 1941 års litteratur. I en av årets böcker, *Arvid Brenners Rum för ensam dam*, uppträder en 30-talsdiktare av det typiskt psykoanalyserande slaget, vilken fäller följande replik: »Jag önskar, att jag kunde sluta med att bara avslöja och avslöja, mig själv och andra. Det blir så trist och meningslöst i längden. Man borde sätta i gång med att försvara något i stället.» Vad som har hänt, är just att diktarna, liksom vi alla, fått så mycket att försvara. Det som var svårt att göra i det materiella överflödets och den trygga välmågens Sverige, har blivit lätt i den hotade självständighetens. Var det tidigare diktarnas uppgift att gå mot strömmen, att avslöja och varna, har det nu blivit deras vilja och plikt att värna och försvara. Det hotade fosterlandet är ingenting att fly från. Också diktningen har ställt sig på post, och den ser klart, varifrån fienderna nalkas.

I många fall kan litteraturens ställning uttryckas så, att livssynen hos diktarna förblivit densamma, samtidigt som tonvikten förskjutits och synpunkten justerats, så att det positiva, som den kritiska

analysen syftade fram mot, nu fått träda i förgrunden. I regel har inte prosaförfattarna tagit de aktuella händelserna till direkt föremål för sina skildringar. Vad de åsyftat, har trätt fram, inte i reportagets utan i den konstnärliga gestaltningens form. Inte minst detta vittnar om fastheten och den lugna beslutsamheten i deras ställningstagande.

När någon gång dagssituationen direkt fått ge stoffet, märker man, att synkretsen blivit för snäv för att tillåta överblick och djup. Ett exempel härpå är debutanten *Peter Nissers Blod och snö*, en roman från finska vinterkriget. Till typen kan den betecknas som en efterbildning av Remarques genre med en stadig tillsats av Hemingways hårda och kallhamrade skildringssätt. Någon personteckning av mer anmärkningsvärt slag finner man här inte och händelseförvecklingen går egentligen endast ut på att ge tillfällen till olika scener och situationer från krigets bistra vardag. Synbarligen har Nisser valt romanformen blott för att få fria händer och för att få en enhetlig ram till det stoff han samlat. Har han inte lyckats fylla de krav, som romanen ställer, så är han i stället en alldeles utmärkt reporter och situationsmålare. Han förstår att tydligt uppfatta och visuellt livfullt återge vinterkrigets situationer, han har tolkat själva dess andedräkt i ord, och det är inte bara i bokens titel han fångat dessa striders hemska och säregna skiftning av vitt och rött.

Inte det nya i stoff och teknik utan anknytningen till litterära traditioner kan sägas vara det mest karakteristiska för årets prosakonst. Ofta är det så, att författarna fortsätta sin utveckling från 30-talet, ibland så, att verken ta form av en återblick. Det sista gäller t. ex. *Arnold Ljungdals Farväl till Don Juan*. Boken handlar om en ung tjänsteman vid Stockholms stadsbibliotek och hans erotiska bedrifter under 30-talet, och förf. framhåller själv, att den är avsedd att vara inte en nyckelroman utan en bildningsroman. I vad mån den elaka skildringen av bibliotekets interna förhållanden är gjord efter modell, skall här inte diskuteras. Oförnekligt är i varje fall, att romanen är en indignationsskrift, där den forne kampångaren Ljungdal ånyo fattat baneret och går till storms mot byråkrati och intrigpolitik. Dess andra ärende, att vara en bildningsroman, är däremot framfört på ett mer tvivelaktigt sätt. Någon inre utveckling eller större mognad kan hjälten inte beskyllas för. Mellankrigsgenerationens sexuella frigjordhet kan ses på många sätt och rymmer problem av betydelse, tillräckliga nog för en bildningsroman. Ljungdal har valt en metod, som trots hans smidiga stil, hans sinne för miljöer och hans sakkunskap inte kan kallas för den lämpligaste, nämligen att utföra denna bildningsroman i en sorts Wodehousestil med farsens komiska teknik och rekvisita. Därför har denna roman blivit en rätt underlig produkt, vars tillkomst kanske i första hand berott på förf:s lust att vädra sin indignation. Där emot kan det hända, att han med sin hjälte träffat en viss typ på kornet.

En annan typ från mellankrigsgenerationen möter men i *Arvid*

Brenners redan nämnda *Rum för ensam dam*. Huvudpersonen är här en ung kvinna, som alltifrån sin uppväxttid har råkat i konflikt med livet. Hon hör till de rotlösa, de alltid uppbrottsberedda. Med sin lille son flyttar hon från uthyrningsrum till uthyrningsrum. Hon har vant sig vid misstro och alltmer övat upp sin känslöbedövning. Den kan visserligen skänka henne ett skyddande pansar mot ödets slag men den gör henne också oåtkomlig för livet självt, för tryggheten i samlevnad med människor. Hon förmår inte gripa fatt om den lycka, som ett tag tycks henne så nära, men hon lär sig ändå under händelsernas gång åtskilligt mer om konsten att leva. Hennes liv kommer också i fortsättningen att bli hårt, men hon är besluten att hålla ut. Det finns så många folk, heter det på ett ställe i romanen, som nu brutit upp, »men de kan inte börja med något nytt, de bara fortsätter att marschera och rasera. Här i landet har vi sluppit den sortens uppbrott, vi har kunnat bygga vidare på lagd grund. Förr eller senare måste alla, både individer och folk, hjälpa till att bygga. Det går inte att stanna kvar i flykt och dröm och protest.» Orden ge uttryck för tesen i *Brenners* roman och de kunna betecknas som en god formulering av det nya, som tonar igenom svensk litteratur. Förf. är initierad i sitt ämne och vet vad han talar om, själv en flykting, som fått nytt rotfäste. Den kvinnostudie, som är det väsentliga i hans nya bok, är också utförd med beundransvärd säkerhet och med en inlevelse, som blottar mer än enbart psykologiskt intresse, tecknad på en gång skarpsynt och medkännande med säkra linjer men utan all sentimentalitet. Även som miljöskildring står romanen högt och de personer, som på ett mer eller mindre avgörande sätt dras in i förvecklingen kring huvudfiguren, äro säkert uppskisserade svenska vardagsmänniskor.

Frågan om flyktbegär och rotfasthet kommer också till behandling i *Irja Browallius Någon gång skall det ljusna*. Denna författarinna har skaffat sig ett namn genom sina tragiskt färgade bonderomaner från närkingsk bygd. Hon har denna gång velat slå an en ljusare ton, vilket på sitt sätt är betecknande, men betecknande är också, att hon inte heller här undviker tragiska inslag. Någon idyll vill hon i varje fall inte skapa. Boken handlar om småfolk i en svensk bondbygd. Man får följa några personers öden från en fattigbarack i en mellansvensk by. Där är den gamle timmerhuggaren Oklahoma, och där är hans son Johannes, som ärvt faderns vandringslust men som genom sin förbindelse med den unga Ellen får pröva ansvaret för hustru och barn. Han lyckas till slut, trots de intriger, som han får att kämpa mot, och trots den oro och drift till ansvarslöshet, som tidvis blir honom övermäktig. *Irja Browallius* har denna gång valt ett mera kollektivt skildringssätt, och någon egentlig huvudperson har inte romanen. Trots den säkerhet i handlaget, som utmärker henne, saknar man den kraft i gestaltningen, som hennes tidigare bonderomaner givit prov på. Det kanske beror på att hon denna gång inte fått tag på någon person, vars väsen hon riktigt kunnat leva sig in i. Männen dominera i boken, men det är kvinnor som *Irja Browallius* alltid bäst förstått att skildra.

Händelseförloppet förs också fram med en episk mångordighet, som det rätt tunna innehållet inte ger riktigt skäl för. Annars vittnar också denna roman om Irja Browallius' skicklighet att skildra vardagsmänniskor och att leda deras utveckling mot psykologiskt konsekventa mål.

Om uppbrottslusten, som övergår till fotfäste i verkligheten, handlar även *Walter Ljungquists* Vandrings med månen. Ljungquist har hittills dokumenterat sig som subtil stämningmålare med förfinat sinne för dagrar och valörer och deras motsvarigheter i människornas ömsesidiga attraktioner och repulsioner. Särskilt har han sökt sig in mot det som verkligen sker bakom orden och handlingarna i medvetandets underskikt. Ett visst dunkel, en mystisk halvdager har därför alltid vilat över hans verk, och så är det också i den nya romanen, men där har Ljungquist nått fram till en egenartad sagoton, som åtskilliga bizarrerier till trots — förf. säger sig inte vara den som ängsligt petar i sannolikheter — kan bli helt förtjusande. Särskilt gäller detta skildringen av de båda huvudpersonerna, den unge kontoristen Dan och den unga societetsflickan Pia, som flaxat i väg med ett resande teatersällskap. Båda bli rymlingar, vandra ut i äventyrens värld och möta många besynnerliga men innerst älskvärda människor. Det doftar svensk vår om deras odysse under måntändningen, och förf. har både klokt och fint och därtill med en spelande humor låtit oss följa deras utveckling. Pia vill uppleva livet, Dan vill få klarhet i sitt upproriska inre, och båda finna till slut, vad de söka. Som friska och botade människor kunna de återvända till den värld, som de lämnat åt sitt öde en vårlig och underfylld nymånevecka.

Är Ljungquists roman ett musikaliskt scherzo, så är *Harry Martinsons* Den förlorade jaguaren en trumpetfanfar, avsedd som revelj i farans stund. Nomadfilosofen och oceanfararen Martinson har under de sista åren fått fotfäste på land. I en rad skisser har han givit form åt sina iakttagelser och funderingar över växternas tillvaro och insekternas livsmyller i backarna runt stugknuten. Resultatet har blivit en filosofi, som går ut på att människan skall hålla takt med naturen och söka undvika att uppslukas av den maskincivilisation, som nu så tydligt hotar alla mänskliga och kulturella värden. »Den förlorade jaguaren», som är en roman i Martinsons mediterande stil, på en gång berättelse och tänkebok, inskräpper på nytt denna lära. Tre pojkar, smittade av alltför trägna biobesök, besluta rymma till sjöss för att sedan i Brasiliens land möta äventyret, förkroppsligat i jaguaren, en av de bestar, som hjältarna i storviltsfilmerna bruka föra hem i triumf som byte. Ynglingarna komma också så långt som till Montevideo, men där tar resan ett ömkligt slut. Verkligheten motsvarar på intet sätt filmberättelsernas löften. Martinson kan med sin bok sägas ha gjort ett inlägg i »fritidens problem», vilket han menar ha komplicerats av filmen. Filmen är den stora folkfienden, som förfalskar verkligheten genom att överglänsa den och genom att den förslöar viljan till riktiga upplevelser. Hur verkligheten ter sig och hur den förmår forma människor

demonstreras i det avsnitt av boken, som handlar om livet i eldarummet på den båt, där de tre rymlingarna tagit tjänst. De gamla eldarveteranerna, som kunna sitt yrke och fått sin prägel av det, skildras med livfylld sakkunskap och varm sympati och med en sinnrik förmåga att ge ord åt arbetets möda och yrkeskunnighetens tillfredsställelse. Martinson är alltför subjektiv för att bemästra romanens traditionella teknik. »Den förlorade jaguaren» ger i första hand en mycket levande bild av den stridbare oppositionsmannen och lyriske drömmaren Harry Martinson själv. Liksom en gång Almquist väljer han här den enkla nyponbusken till symbol gentemot filmen och filmförförelsen, som han låter framstå som representant för den färfängliga civilisation, vilken lett till världsförödelse. Nyponbusken kan bli »vision, dröm och saga men framför allt sysselsättning för anden, ty livet är en sysselsättningsfråga».

Liksom Harry Martinson är *Gustav Sandgren* en författare, som håller på individualism och frihet gentemot mekanisering och masspropaganda. Hans *Att leva på vinden* är ett slags spexigt och fabuleringsglatt »trots allt» i frihetens namn. Boken skildrar en samling konstnårsbohomer, som slå sig ihop på en torkvind med tillhörande skrubbar för att där leva i fattigdom, frihet och sann mänsklighet. Det är på en gång något franciskanskt och något aristofaniskt över deras improviserade tillvaro. Suveränt höjda över konventioner och schabloner förverkliga de på sitt sätt Almquists ideal om den svenska fattigdomen, fria från världens ävlan och penningjakt. Det finns både lyrik och patos, både värme och sprallig gaminhumor i denna inte särskilt djuplodande men sympatiska lilla bok, vilken bl. a. har ett par vackra sidor om ensamheten som vårt folklynes grund och vår innersta längtans mål.

En frihetsdrift av ännu mer påtagligt slag tar gestalt i *Jan Fridegårds* *Torntuppen*. Den handlar om den gamle soldaten Froms död och befrielse från »köttfodralet». I folkligt enkel sagostil berättar Fridegård om Froms tillvaro och upplevelser efter döden och hur han så småningom lyckas befria sig från all bundenhet vid det jordiska. Förf. vill visa, att det bästa i människan är, vad som återstår, när hon frigjorts från livets alla konflikter och slitningar. From får passera genom det nya världskrigets inferno under sin luftiga färd kring jordkretsen och lär sig därunder att på ett nytt sätt skilja mellan väsentligt och oväsentligt. »Ekot av det himmelshöga brakandet, som hundra miljoner människor just nu åstadkommer, skall inte leva så länge som minnet av en liten grupp män, som gick genom ett sädesfält för tvåtusen år sedan.» Det finns i denna bok en okonfessionell, nästan antikonfessionell religiositet, vilken bottnar i längtan efter klarsyn undan våldets och krigshetsens dimbildningar, en längtan efter frid, som erinrar om Pär Lagerkvists förkunnelse. Det största är, menar Fridegård, »en ensam människa med ansiktet vänt uppåt mot de eviga gätornas blåa avgrund».

Längtan bort från det splittrade och kaotiska i tillvaron och hän mot den stilla gemenskapen, det lugna växandet, den trygga ron var själva huvudlinjen i *Karin Boyes* författarskap. I sina prosaverk

tog hon ofta psykoanalysen till hjälp för att demonstrera tvångsföreställningarnas och hämningarnas risker, och trädet, som växer fritt efter sitt väsens lag, blev hennes stora symbol. Allt detta kommer fram också i den postuma novellsamling, som fått titeln *Bebådelse* och som bl. a. innehåller fragment av ett par påbörjade romaner. Varken de eller de här publicerade novellerna kunna ställas vid sidan av Karin Boyes främsta verk, men de ge nya vittnesbörd om hennes livskamp, om en personlighet, som inte ville dagtinga utan stred intill slutet för sin frälsnings skull.

Om den moderna människans svårigheter att finna fotfäste och jämvikt, om karaktärens sönderfall och verklighetsflyktens obändiga drift har alldeles särskilt *Eyvind Johnson* diktat i sin omfattande och underfundigt säregna produktion. Flyktmotivet skyntar fram också i hans senaste roman, *Grupp Krilon*, men han följer inte längre denna drift med öppen sympati. Den nya romanen vill tvärtom upprepa fjolårsbokens paroll: stå fast och håll ut! *Grupp Krilon* handlar om en egendomsmäklare, som brukar samla några likatänkande till fri diskussion om skilda kulturella eller sociala ämnen. Gruppen är nära att sprängas, därför att diverse personer av typisk femtekolonn-karaktär misstänkliggöra *Krilon*, bl. a. i hopp att få övertaga hans inkomstbringande affär. De skilda öden, som gruppens medlemmar råka ut för till följd av denna kampanj, berättas i rapsodiska kapitel. *Eyvind Johnson* har sin lust i ett fritt och otvunget fabulerande, han berättar på samma sätt som kameran i en exklusivfilm med blickpunkten insatt i ständigt oväntade vinklar, för att det överraskande men ändå slående i iakttagelsen skall träda fram. Han vill »genom det över- och sidoverkligas införande i bilden ge det verkliga». Samtidigt tycker han om att resonera, satirisera, parodiera, förkunna och måla som det roar honom i brokigt slingrande arabesker. Allt detta har han gjort i den nya, digra romanen, där hans genres alla uttrycksmöjligheter utnyttjas men där också personskildringen, mitt i ordrikedomens svall, riskerar att bli alltför dimhöljd och konturlös. Särskilt gäller det den mystiske, Messias-aktige *Krilon* själv, vars mänskliga drag man trots långa inre monologer inte får riktigt grepp om. Bokens ärende är däremot klart. Liksom tidigare ställer förf. här »hyggligheten» som sitt på en gång anspråkslösa och innehållsfyllda lösensord gentemot våldet och ofriheten. Hans dragning till det besynnerliga och krumelurartade hindrar dock entydigheten i hans förkunneelse, ehuru man inte vill tvivla på att det är de svenska värdena han försvarar, när han med sin ordkonsts hela register går till storms mot allt, som hotar hygglighetens ideal.

»*Grupp Krilon*» är till formen en experimentroman och *Eyvind Johnsons* kanske personligaste verk. Boken visar, hur även de nya konstformerna stå till reds att försvara de gamla idealen. Bland dem, som nära anslutit sig till en äldre skolas berättarteknik, står *Olle Hedberg* i främsta rummet. Han har aldrig uppträtt som förkunnare, teckentydare eller nydanare, men han har heller inte stannat i belåtenhet med det hittillsvarande. Han har fått namn som

den oblidkelige och konsekvente avslöjaren av den borgerliga belåtenhetsvärldens inre tomhet. Hedberg har inte behövt ändra sitt ställningstagande eller söka sig till nya miljöer, han har inte heller blivit mindre träffsäker i sin förmåga att finna de sjuka punkterna i människohjärtat. Men ändå kan man tala om en förändring i hans sätt att se. Det har varit skönjbart i hans fyra sista böcker, och ännu tydligare märks det i hans nya roman *Vad suckar lek-sakslådan?* I skildringen av huvudpersonen, disponent Steningsson, demonstrerar han med kuslig virtuositet bracktypens hela yttre vräkighet och inre innehållslöshet, och i berättelsen om hans äktenskap i romanens tidigare parti visar han på nytt sin förmåga att avslöja genom att stänga in sig i sina figurers tankevärld och därmed ge belägg för hur trångt och andefattigt allt där befinner vara. Det är enbart avskräckande i disponentens fall, ömkligt rörande i hans hustrus, det kan också, som i fråga om grosshandlarfrun Lina Lundvall, vara en studie i det saftigt robusta. Men att Hedberg inte bara är en otroligt skicklig psykologisk vivisektör, det visar sig i romanens senare del, där disponentens fortsatta liv som änkeman skildras. Vad som här händer, är helt enkelt, att denne man, vilken »vet allt om kärleken utom hur den känns», till slut få lära sig, vad kärlek verkligen är. Olle Hedberg har måhända aldrig nått högre som konstnär än i denna skildring av hur disponent Steningsson till slut blir en levande människa. Det sker med hjälp av de vanligaste händelser, de obetydligaste sammanträffanden, men det sker med obönhörlig och oemotståndlig psykologisk logik. Någon söndagsskolmässig metamorfos är det givetvis inte tal om, men det springer i alla fall upp ett källflöde inom honom, som skapar en oas i hans hjärtas torka, och det är vackert så. Moralisten, realisten och ironikern Olle Hedberg låter inte duperas sig, men han äger också kunskap om det som nu är nödvändigast att veta: om vilka krafter som i grunden äro de starkaste i tillvaron.

Olle Hedbergs utveckling har gått fram med lugn och säker konsekvens. Betydligt mer revolutionärt har det visat sig vara i *Sven Stolpes* tillvaro. Efter ett längre uppehåll har han tagit upp sin litterära produktion i romanen *Döbeln*, avsedd som beredskapsbok, där troheten mot fosterlandet skall demonstreras av Döbelns vägran att gå med i en mot Karl Johan riktad upprorsrörelse. Stolpe har här gjort onödigt grovt våld på den historiska verkligheten. Han har tydligen inte förmått skildra Döbeln 1813 utan att sätta in honom i en intrig, som motsvarar de amerikanska historiefilmernas krav på spänning och sensation. Porträttet av Döbeln är annars friskt, rappt och livfullt gjort, men intresset minskas av att det hela blott handlar om hur Döbeln skulle tänkas ha reagerat i en fritt uppfunnen konflikt. I nutidsromanen *Världen utan nåd* kombinerar Stolpe vissa drag från Döbeln med drag från sitt debutverk »I dödens väntrum». Huvudpersonen därifrån, som nu får namnet Vilhelm Canitz, skildras som vuxen i den nya romanen, vilken är att betrakta som en uppgörelse med förgångna ideal. Vad Vilhelm allt intensivare får uppleva, är världen utan nåd, den allas

kamp mot alla, där det gäller att först och hänsynslöst slå till men där ändå handlingarnas följder aldrig kunna beräknas och även den starkaste oväntat kan slås till marken. Världen utan nåd är världen utan religiös tro. Vilhelm representerar Stolpes tidigare med sympati tecknade figurer, viljekraftiga, eldiga och trotsigt stridbara, vad man kunde kalla hans gamla människa. Efter sitt möte med oxfordgruppupprörelsen kan han inte betrakta denna typ med samma ögon som tidigare. Vilhelm skall därför uppleva fåfängligheten i att kämpa endast för självhävdelse, personlig vinning och personlig hämnd. Emellertid finner man, att Stolpe trots allt av sitt temperament är starkt bunden vid typen Vilhelm. Farten och humöret i boken bli aldrig friskare, än när han skildrar dennes straffexpeditioner eller dramatiska uppgörelser. Hans sympati för denne hårdföre, själv tillräcklige och föga tilldragande typ är betydligt större, än vad läsaren kan förstå sig till. Det objektiva människointresset har heller aldrig varit Stolpes sak, därtill är han för mycket personligt engagerad i allt vad han skriver, och det är väl också som personligt dokument denna annars energiskt genomförda och väl beräknade roman har sitt intresse.

Ett personligt dokument är också *Bengt E. Nyströms Var som en människa!* Boken är en yrkesroman från läroverksläraryrket, d. v. s. författarens eget arbetsområde och avsiktligt självbiografiskt utformad. Man fäster sig vid den kloka uppfattningen av bokens många pojktoproblem, där inte bara lärarens utan också elevens synpunkter få komma till sin rätt, och vid den etiska linje, som hela tiden följes och som har till mål den sokratiske sentens, som blivit romanens titel. I fråga om personskildring och händelseförveckling är denna roman inte särskilt märklig; sitt främsta värde har den däri, att man bakom romanutformningen möter en människa, som har att dela med sig av en strävsamt vunnen livserfarenhet.

Vill man, däremot se ett exempel på teknisk skicklighet, kan man välja *Eva Bergs N* är hon är död. Denna roman är på en gång barnpsykologisk studie, kollektivroman från Söder, kriminalhistoria med uppseendeväckande avslöjning och demonstration av önskedrömmarnas och verklighetens bristande överensstämmelse. Sitt främsta värde har den i porträttet av en moderlös ung flicka, vars ensamma värld skildras med klokhet och inlevelse. Också när Eva Berg får tillfälle att avslöja kvinnlig förljugenhet, vinner hon goda resultat, men annars bär romanen främst vittne om hennes formella brio, hennes händighet i intrigföring och överraskningsteknik. All skicklighet till trots har dock konstruktionen inte helt kunnat döljas i detta prov på talangfullt konsthandverk. En liknande kritik kan riktas mot *Wald. Hammenhögs* nya roman. Denne småborgerlige vardagsskildrare har här frågat sig, hur de kvinnor se ut inuti, som så ofta få spela den bedragnas ömkliga roll under rättegångarna om »sol och vår»-historier. Svar med amatörfoto har sitt värde i den utmärkta skildringen av tvätterskan Maria Jansson, som efter att ha svarat på en giftermålsannons får kämpa en förtvivlad kamp för sin senfödda, illusoriska lycka. Hammenhög har skildrat henne

och hennes värld med intuitiv säkerhet och här skapat en av sina mest levande gestalter. Däremot lyckas han inte få samma grepp om »sol och vår»-mannen, och den invecklade och uttänjda intrig han behöver för att avslöja honom, sänker romanen mot följetongens nivå. Hammenhög är en folklig berättare, som vet, vad hans publik kräver av sensationer, och inför de kraven få de konstnärliga ambitionerna komma i andra hand.

Brottets psykologi har med så mycket större intensitet studerats av *Thorsten Jonsson* i novellsamlingen *Fly till vatten och morgon*. Med autentiska kriminalfall som stoff har han sökt tränga in i de instinktiva, undermedvetet arbetande själsförlopp, som lett fram till brottet. Han begränsar sig till sådana, som av tillfälligheter, hämningar eller desperation drivs till handling, ofta avsigkomna, förslappade människor, vilkas värnlöshet, hjälplöshet och oförmåga att stå de destruktiva krafterna emot han obarmhärtigt och med klarsynt inlevelse blottlägger.

Kring psykologiska problem i belysning av de moraliska grundfrågorna rör sig *Harald Beijers* hela författarskap. Med sin fjolårsbok om tjänsteflickan, som blev gift med grosshandlarsonen, kombinerade han detta frågekomplex med ståndscirkulationens tema. Årets roman, *Brita i äktenskapet*, är en direkt fortsättning av den föregående och kan närmast betecknas som mellanledet i en romancykel, där nya konflikthanledningar sakta men säkert hopas utan att något avgörande sker men där man får ana, att katastrofen är i annalkande. Också här koncentreras intresset till frågan om maktbegär contra rättfärdighet. På sitt kantiga, skenbart valhänta sätt vill Beijer i denna exempelpredikan visa, hur den mänskliga klokheten kan leda till konsekvenser, som ingen klokskap förmår beräkna, och hur fåfängt det i grunden är att söka slingra sig förbi de elementära och evärdliga moraliska kraven. Först när detta stort anlagda verk ligger färdigt, kan man emellertid söka bedöma dess litterära värde.

Som synes ha olika psykologiska, sociala och personliga problem tagits upp till behandling i årets prosalitteratur, ungefär av den typ och i de former som under de närmast föregående åren. Blicken har dock tydligt skärpts för det positivt värdefulla, för det vi ha att försvara. Detsamma gäller, om man lägger huvudvikten vid den miljö, som diktningen skildrar. Den inventering av vårt arv och eget, som litteraturen alltid företager, har fortgått, men också därvid har huvudvikten allt tydligare lagts på vad som är omistligt för oss. Från svenska bygder ha åtskilliga författare hämtat sitt stoff och påfallande ofta har det historiska perspektivet kommit med i skildringen. *Ivar Lo-Johansson* har i novellsamlingen *Jordproletärerna* fortsatt sina skildringar av statarnas liv. Trots titeln är det inte i första hand indignationen, som givit färg åt boken. Man fäster sig särskilt vid de historier, som ge exempel på svensk ihärdighet och hederlighet. Vid sidan av mer bagatellartade skisser har Lo-Johansson här åstadkommit fullödiga ting, t. ex. den inle-

dande novellen *Stad och land*, Nils Näktergal och *En svensk Don Juan*. Han känner i grunden detta folk, vars epiker han blivit, och stoffet tryter honom inte. Det är äkta jorddoft över hans svenska bilder av en förut obesjungen samhällsklass och själv är han en av våra mest äkta folklivsskildrare.

Jorddoft finns det också i *Moa Martinsons Brandliljor*. Den är på en gång historisk inledning till och fortsättning på *Vägen under stjärnorna*. Fråga är, om Moa Martinson inte skulle ha åstadkommit ett verkligt gediget verk, om hon sovat och smält samman sitt rika stoff till en enda, helgjuten bok. Som det nu är, har man svårt att hålla samman båda volymernas människor och inbördes förhållanden. Fortfarande är det storbonden på Vändelhög och kvinnorna kring honom, som dominera. Moa Martinson kan fabulera och berätta, det är intensivt animaliskt liv över hennes gestalter och hennes sociala patos ger sälta åt framställningen. Med den shakspeareläsande bonden Vändel har hon måhända velat ge en skildring i stil med de sjudande och stormiga engelska renässansdramerna. Därtill ha inte krafterna räckt, men hon har åstadkommit en mycket personlig, figurrik och ödesmättad bondekrönika om en ätt, »där kärleken och ägodelarna gick som en åder genom allt som hände och skedde».

Har Moa Martinson skildrat kvinnorna kring en bondehövding, så har *Tora Nordström-Bonnier* i *Uppländsk Kvinno spegel* berättat om kvinnor under olika historiska perioder på en och samma lantgård i Sollentuna härad. Hon har inte alltid handskats särskilt varligt med den historiska fakticiteten, t. ex. i den novell, där Bellman uppträder, men hon har sinne för tidskoloriten och åstadkommer ibland alldeles ypperliga ting, t. ex. i 80-talsnovellen med dess typiska, epistolära Fru Marianne-stil. Särskilt har hon velat betona det hemliga sambandet mellan kvinnorna och den alstrande jorden, förtätat i moderskapets under och ansvar. Ägarinnan av Bisslinge gård har i denna bok visat en både livfull och ömsint förmåga att ge stämning åt det förflutna och därtill en stundom flärdfritt mustig berättargåva, samtidigt som hon låter det tidlösa och det undan alla växlingar fast bestående vackert träda fram.

En kvinna är också huvudpersonen i *Kerstin Göransson-Ljungmans* *Så blankt havet ligger*, prisbelönt i en tävlan om den bästa äktenskapsromanen. Den skildrar en fiskarhustrus liv på ett skär i Roslagen. Boken är klart och koncist komponerad, men den valda jagformen är föga illusorisk, eftersom man hela tiden tydligare hör författarinnans röst än fiskarhustruns. Fiskarfamiljens vardag är skildrad utan all sentimentalitet och dess levnadslopp ackompanjeras i en viss cavalcadestil av händelserna ute i världen fram till den nya krigstiden, vilken sätter en mycket tydlig beredskapsfärg på slutkapitlet. Sitt främsta värde har boken som äktenskapsroman. Den berättar enkelt och sakligt om ett livslångt samliv med dess tillit och tvivel, missämja och försoning, mödor och glädjestunder.

Ett vardagsöde, ackompanjerat och stämplat av tidshändelserna, är också *Ludvig Nordströms* *Kapten Åbygges vita väst*.

Kapten Åbygge blir på grund av öbackabornas skråntröskan och småskurenhet ett offer för de stora konjunkturvåxlingarna i samband med den inbrytande storindustrin, men samtidigt har han ett drag av heroism, symboliserat av den vita västen, de gamla borgardygderens distinktionstecken: »Ett hederligt liv, det rymmer så mycket heroism, att kan man bara prestera det, så tycker jag, att det räcker till mer än nog.» Boken avser samtidigt att vara exempel på en ny romanform, vilken skall skildra »den vanliga, enskilda människans historia sedd i världshistoriens perspektiv». Nordström har endast ord av förakt om den gängse, fiktiva och psykologiska romanformen, men själv har han knappast åstadkommit något revolutionerande med denna produkt, som har formen av en sorts totalistisk platonisk dialog med gamle Tomas Lack som en av pedagogisk majestik uppfylld Sokrates. Det vilar emellertid en genuin öbackastämning över boken, och det äkta patos, som behärskar Ludvig Nordström, sätter sin prägel på varje ord i framställningen.

Den historiska aspekten har fått ganska olika karaktär i årets prosadiktning. *Sven Barthel* har i novellboken *Äventyrens värld*, där han på sitt försynta, tydliga och sant konstnärliga sätt berättar om sin vardag med Stockholms skärgård som medelpunkt, också skrivit en alldeles briljant essä om sina pojkbårs äventyrsböcker. Den genren har *Frank Heller* på sitt sätt fortsatt i den mot Jules Verne inriktade kriminalhistorien *Atlantis undergång*, där emellertid inte mycket finns kvar av den gamla charmen hos denne utsökte berättare och pastichör.

Att emellertid äventyrsberättelsens klassiska genre också kan formas ut till stor konst, har *Frans G. Bengtsson* visat i *Röde Orm*, »en berättelse från okristen tid». Frans G. Bengtsson tycker lika litet som Ludvig Nordström om den psykologiserande, komplex-analyserande moderna romanen. Skillnaden är emellertid, att han lika intensivt avskyr den diktning, som är sociologi i romanform. Vad han kräver av en läsbar berättelse är helt enkelt karaktärer och handling. Därför gillar han Scott och de gamla isländska sagoförtäljarna. När han nu själv debuterar med en roman, är det alltså begripligt, att han tagit ämnet från vikingatiden. Med *Röde Orm* har han inte bara visat, hur enligt hans mening en roman bör vara, han har också åstadkommit säsongens utan tvekan roligaste bok. Skåningen *Röde Orm*, som lever på Harald Blåtands tid vid 900-talets slut, får som närmast dansk undersåte segla i västerviking, upplever mångahanda äventyr i morernas Spanien och i kung Ethelreds England och återvänder slutligen hem med vunnen mö och danagäld och därtill nödtorftigt döpt utanpå skinnet. Om hans fortsatta öden skall det till läsarens förnöjelse berättas i en kommande volym. *Röde Orms* äventyr skildras med strålande humör och med en inlevelse i vikingatiden, som blott står den till buds, vilken på en gång är lärd och poet och dessutom själv har något av samma kynne i blodet. Frans G. Bengtsson har tagit fasta på de drag hos vikingarna, som de riktiga källorna ge besked om: det praktiskt näriga och krasst nyktra, det nästan muntert stoiska i deras livssyn, det ärekära, strids-

glada och utpräglat virila i deras framträdande, den säregna blandningen av bonde- och krigarlynne i deras livsförsel. Orm och hans kumpaner stå levande för oss helt enkelt genom sina ord och handlingar. Någon psykoanalytisk spektralanalys har i deras fall inte varit av nöden. De fostras och formas av händelserna och få sin prägel av dem, samtidigt som de i kraft av sin väsensart kunna leda in förvecklingarna i nya banor. Replikföring och berättarkonst utmärkes av en bister munterhet och ett ofta festligt humör, som ger skildringen kraft och färg och fyller den med frisk, nordisk havsluft. Röde Orm är kort sagt en saga i de gamla sagornas egen stil om förfarna mäns bedrifter och dåd. De samtida nordborna skulle lakoniskt och hedersamt ha kallat den en god berättelse och nickat igenkännande. Vi ha skäl att tillägga, att den med sin frejdiga och obändiga frihetsdrift har ett äkta samnordiskt kynne över sig. Den framgång, som boken vunnit, beror kanske djupast sett på att den tolkar något av det ursprungligaste i vårt väsens art.

Detsamma kan sägas om den roman, som till publikens heder vunnit den största framgången under året, *Vilhelm Mobergs Rid i natt!* Just de tidens stormar, som gjorde, att Mobergs *Töringsserie* inte kunde fullföljas efter förf:s första intensioner, ha drivit fram honom till detta verk, som blivit hans främsta och som i kraft, patos och helgjutenhet söker sin like i vår nyaste diktning. Den svenska jorden har alltid varit grundvalen i Mobergs författarskap, och inför hotet mot den och allt vad den betyder för oss, har han gått tillbaka i tiden för att visa, hur bondesinne och bondetradition av ålder givit uttryck åt det bästa i vårt kynne. Han har med träffsäker intuition valt en episod från Kristinas historia, då adelns skatteköp på allvar började hota bondefriheten och de nya herrskapen sökte nyttja sina undfångna rättigheter på det kontinentala manéret. I romanen hållas herrarna helt i bakgrunden och det är bybornas sätt att reagera, som dominerar. En verkningsfull kontrast bildas av den lättskrämde, undergivne åldermannen och den frihetskämpande Svedjebonden. Moberg gör inte våld på historien. Bönderna få ta oket på sig och någon ny Dackefejd blossar inte upp. Svedjebonden sättes kvick i jord och ordningen återställes. Motståndet likvideras alltså, men defaitismen visar sig inte vara en utväg till ett bättre sakernas tillstånd. Något har ändå skett. I hemlighet har en budkavle sänts runt, som manat till motstånd. Fast åldermannen i skräck smusslat undan den, kommer den oväntat på nytt i dagen, slungad ur marken av en underjordisk källåder. Budkavlen är frihetens sinnebild, som det är farligast av allt att svika. De svåra åren kunde uthärdas, därför att man visste, att dess budskap inte skulle kunna tystas. Så har Moberg tolkat hävdens vittnesbörd i denna stora bonderoman, där han på ett språk, som i sin stormaktstidsfärgade småländska ypperligt ligger till för honom, förmått ge fullödlig gestaltning åt viljan och avsikten med hela sitt författarskap. »Rid i natt!» är inte bara en utmärkt historisk och psykologisk bonderoman, den är själv att förlika vid en budkavle från 1600-talets bönder till nutidens svenska folk, löpande »i sitt an-

gelägna ärende, frambärande från tid till tid det brådskande budet, det yppersta och främsta». Det är frihetens urgamla och omistliga svenska krav, som denna budkavle bär genom natt och mörker och hot. Bland årets böcker har Mobergs roman den renaste tonen, den fullaste klangen. Läsarna ha här känt igen den stridsklang och sebertonen, som från biskop Thomas' dagar ljuder genom vår diktning seklerna igenom.

SVENSK SPRÅKVÅRD

Av förste bibliotekarien, fil. d:r BROR OLSSON, Lund

Omsorgen, äntligen väckt, om vårt språks egenart och riktighet är ett av tidens glädjande nationella livstecken — om i samband med en djupare uppskattning av våra nationella värden eller inför världshändelsernas hot mot vad vi finna omistligt lämnas osagt. Det mest uppmärksammade inlägget kom med professor Erik Wellanders epokgörande bok »Riktig svenska» (behandlad i Svensk Tidskrift 1940, s. 128 ff. av lektor Gustaf Jacobson och samma årgång s. 596 ff. av professor Erik Noreen). Den sistnämnde har nu samlat några uppsatser jämte artikeln i Svensk Tidskrift, inalles 14 stycken, till en stimulerande, frisk och okonventionell volym, kallad »Svensk språkvård».¹ Alla uppsatserna ha något väsentligt att säga läsaren och väcka till närmare eftertanke. Det är fråga, om inte detta är ett av de mest effektiva sätten att lära folk att tala och skriva sitt språk riktigt. Utan att vi lära oss tänka och reflektera över språkliga detaljer, som genom sin alldaglighet förefalla oss obetydliga, vinnes egentligen ingenting. Viktigare än att i ett stort antal fall fastslå: det är rätt, det är galet, är det att fästa uppmärksamheten på betydelsen av en rationell och fördomsfri språkvård.

Språkvård betyder inte hos Noreen stel konservatism. På historiska grunder ogillar han ibland reformer, som införts, medan han å andra sidan godtar en utveckling, som av många förkastas — däribland utbyte av pluralformer av verben mot singularis. Vad det kommer an på är att språket blir ett händigt och brukbart redskap *av svensk ursprungsbeteckning* för den språkliga meddelelsen människor emellan. Och Noreen vidgar kretsen av dem som skola nås av vårt språk till att omfatta hela Norden. I den första och som författaren själv anser viktigaste uppsatsen, »Nordisk språkgemenskap», behandlar han uttal, ortografi och ordval med hänsyn till just denna språkgemenskap. Allt som i språkligt hänseende är ägnat att fjärma de nordiska folken från varandra är av ondo. För att undvika, att de nordiska språken alltmera gå i sär, förordar han ganska vittgående ingripanden, t. ex. för ordförrådets skandinaviska »likriktning» ett litet centralråd, som

¹ ERIK NOREEN: *Svensk språkvård*. Stockholm, Bokförlaget Natur och kultur, 1941. Pris 4: 50. Inb. 6: 50.